

Porteføljeplan for Samisk samfunn og kultur

INNHOLD

PUBLISERT 1. NOV. 2022

Prioriteringer

Bakgrunn for innsatsen

Å ivareta samiske interesser er et nasjonalt anliggende, definert blant annet i Grunnlovens § 108, menneskerettsloven og en rekke særlover. Norge også folkerettslige forpliktelser som legger føringer for samepolitikken, bl.a. ILO-konvensjon nr. 169, Om urfolk og stammefolk i selvstendige stater, artikkel 1 og 27 i FNs konvensjon om sivile og politiske rettigheter, samt FNs urfolkserklæring (UNDRIP). Dette følges blant annet opp ved at det løpende utarbeides flere stortingsmeldinger og proposisjoner om samisk språk, kultur og samfunnsliv, i tillegg til at samiske forhold omtales i mange stortingsmeldinger m.v.

Høy kvalitet og samfunnsrelevant forskning er også sentrale mål i Regjeringens forskningsmelding og Langtidsplan. Innsatsen innenfor prioriterte forskningsområder for samisk forskning grenser også opp mot flere av de nasjonale satsingsområdene for nasjonal forskning. Likedan er dette sentrale mål i Sametingets melding om høyere utdanning og forskning (2016) og Sametingets revisjon av denne meldingen fra juni 2022.

Tematiske prioriteringer

For å fremme forskning av høy kvalitet, omfatter porteføljen for samisk forskning seks brede temaområder:

1. historie, kulturarv og kulturuttrykk
2. språk
3. levekår og befolkningsutvikling
4. oppvekst og utdanning
5. samisk samfunnsbygging
6. klima, miljø og næringsvirksomhet

Temaområdene dekker forskningsfeltets faglige bredde og porteføljen omfatter bidrag fra ulike fag og forskningstradisjoner som er opptatt av spørsmål knyttet til forskning relevant for det samiske samfunnet. Porteføljen ønsker å fremme ambisiøse prosjekter som gjerne ser de tematiske prioriterte områdene i sammenheng.

1 Historie, kulturarv og kulturuttrykk

Kulturuttrykk er ikke-statiske og i stadig omforming, og også internasjonale uttrykk blir bearbeidet og gjort samiske. Behovet for kunnskap som kan skape forståelse for endring, men også se kontinuitet i kulturuttrykk, er derfor stor. Forskning på brytninger mellom fortid og nåtid, "det tradisjonelle" og "det moderne" innenfor ulike kulturuttrykk, er ønskelig. Det samme gjelder sammenligning av kulturuttrykk mellom ulike samiske regioner, og mellom samer og andre folkegrupper; forskningsblikket trengs både internt i de samiske samfunn og mellom ulike samfunn. Tre overordnede temaer prioriteres:

Historie og samfunn

Samisk forhistorie og historie er ennå relativt lite utforsket, og forskning på ulike aspekter av samisk fortid – både empiriske studier og teoretiske tilnærminger – er derfor et viktig felt innenfor samisk forskning. Det bør oppfordres til prosjekter som enten utvikler nye tilgangsmåter eller utforsker slike som enda ikke er etablert innenfor samiske studier. Arkeologisk og skriftlig kildemateriale kan være utgangspunkter for å tolke ulike sider ved fortidige samfunn, som samfunnsorganisering, ressursbruk (jordbruk, fiske, utmarksnæringer og reindrift), bosettingsform, virkelighetsforståelse og relasjoner til andre folkegrupper i ulike geografiske områder. Også nyere tid med, for eksempel, samisk krigshistorie, eller den samiske politiske historien, er relevant. Videre kan studier av samisk gjenstandsmateriale i museumssamlinger gi ny viten om hvordan samiske kulturuttrykk har blitt formet og endret over tid, og bidra til ny forståelse av samisk fortid.

Kulturarv og virkelighetsforståelse

Forskning på muntlige tradisjoner og skriftlig litteratur omfatter beretninger og tekster av blant annet samiske sagn, fortellinger, myter og joik. Disse er også viktige kildekategorier, som bl.a. kan være en innfallsvinkel til emner som moral, livssyn og forestillingsverden. Samenes tradisjonelle kunnskaper, praksiser, samfunnsliv og forestillingsverden, finnes bevart i både eldre og

nyere beretninger/tekster utgitt som skrifter, lydinnspillinger og videoer i ulike arkiv. Dette materialet bør gjøres tilgjengelig og forskes i større grad enn det gjøres i dag, i likhet med forskning som omfatter innsamling og analyse av muntlige beretninger fra personer som har vokst opp i et bestemt miljø. Tradisjonskunnskap (árbemáhttu/árbediehtu) er relevante forskningsfelt.

Et viktig aspekt er hvordan fortiden inngår i dagens samiske selvforståelse og brukes aktivt i forming av samtida, for eksempel i kunst, utdanning og politikk. Det kan også gjelde religiøsitet, samt forskning som ser på hvordan offentlig religion (kirken) utvikler symboler, liturgi og egne samiske institusjoner. Religion og spiritualitet er et område som ofte hører til dypstrukturelle kulturuttrykk og det er behov for forskning for å forstå hvordan en tradisjonell virkelighetsforståelse kan prege både et moderne religiøst og sekulært samisk liv.

Kulturminner – både materielle og immaterielle – er en viktig del av kulturarven, ikke minst i samisk sammenheng, der det skriftlige kildematerialet er begrenset. Kulturminneforskning kan gi en bedre forståelse av relasjonen menneske – natur, og hvordan same har brukt landskapet og sjøen i ressursutnytting. Stedsnavn er kulturminner og bærer i seg fortellinger om folk og landskap og kan fortelle mye om hva som var og er viktig i omgivelsene. Det er behov for forskning på stadnamnlova, og endringer i samisk navneskikker og praksis.

Nyere kulturuttrykk og formspråk

I nyere tid har det vært stor grad av innovasjon og fornying, synliggjort blant annet i samisk litteratur, joik, musikk, teater, dans, film og bildende kunst, samt duodji (samisk håndverk). Dette er kulturuttrykk som når ut til både samer og andre, og vil derfor kunne ha stor innflytelse på samisk selvforståelse og også på majoritetsbefolkningens forståelse av samer. Det er et felt hvor tradisjonelle uttrykk og praksiser kombineres med et moderne formspråk, slik at mer forskning på dette feltet kan skape en forståelse av disse endringstendensene, som igjen kan være innfallsvinkler til å forstå også andre sider ved det samiske samfunnet. Ikke bare prosjekter som utforsker sammenhengen mellom tradisjonelle og nye uttrykk, men også utforskningen av nye samiske uttrykk innenfor alle kunst- og kulturformer kan støttes. Også samisk kunsthistorie og dokumentasjon og analyser av moderne samiske kunstformer, er forskningsfelt der det er ønskelig med økt innsats.

2 Språk

Det er svært verdifullt for det samiske samfunnet at studier omfatter språkenes rolle som bærere og formidlere av kultur og identitet. Fra og med den 1.1.2022 gjelder det en ny språklav i Norge, der det framgår at samiske språk er likeverdige med norsk språk, og likestilte etter sameloven kapittel 3. Samiske språk er også for første gang stadfestet som urfolksspråk i en norsk språklav (jfr. § 5). Nordsamisk er det samiske språket med flest talere. Det meste av forskningslitteratur som produseres på samisk, er skrevet på nordsamisk. De fleste som underviser i samisk, underviser i nordsamisk. En styrking og utvikling av nordsamisk er sentralt, da dette vil gjenopprette situasjonen og forskningen for de andre samiske språkene.

Det er også av stor betydning å klarlegge og analysere de samiske språkene som har blitt mest marginalisert og utsatte for undertrykkelse og som er mest usynliggjorte og truede i en norsk kontekst. I Norge er disse språkene lulesamisk, pitesamisk, sørsamisk, umesamisk og skoltesamisk. I den norske språklaven av 1.1.2022 er både nordsamisk, lulesamisk- og sørsamisk likestilte med norsk. Regjeringens vedtak om å styrke vernet for lule- og sørsamisk under Den europeiske pakt for regions- eller minoritetsspråk del III, gir også nye utfordringer og muligheter. Skal det bli mulig å oppfylle språkpaktens intensjoner trengs det en innsats for forskning på lulesamisk og sørsamisk. Følgende tema er viktige både for samisk forskning og for utviklingen av det samiske samfunnet:

Språket i samfunnet - språktilegnelse, språkopplæring og forutsetninger for et samiskspråklig samfunn

Det er relevant å utforske tilegningen av samiske språk og språkovertøring mellom generasjonene, både som første- og andrespråk, samt vilkårene for å kunne bruke samisk i digitale sammenhenger, som talespråk og som skriftspråk. Forskning på samisk litteratur blir dermed en sentral del av det å forstå det samiske språksamfunnet slik det framstiller og forstår seg selv. En måte å måle styrkingen og utviklingen av samisk språk, er forskning på hvordan samiske språk brukes som forvaltningsspråk og hvordan denne språkpraksisen blir mest mulig hensiktsmessig for den samiske befolkningen. Dette gjelder i kommuner, fylke i sykehusene og andre offentlige institusjoner.

For å kunne overleve som bruksspråk, trenger også samiske språk språkteknologi. Grunnet svært små digitale tekstsamlinger, kan man i liten grad bruke majoritetsspråkenes teknologi, som nå først og fremst er maskinlæring. Derfor må det forskes videre på teknologier som er tilpasset språkenes egenart og ressursituasjon.

Historiske innfallsvinkler til samisk språk

Et helhetlig bilde av Nord-Europas historie og kultur forutsetter tilstrekkelige undersøkelser, detaljerte beskrivelser og kartlegging av samiske språk i forhold til hverandre og til andre språk. Forskning på språk, f.eks. lånnord, substratord, stedsnavn, morfologi og syntaks, kan gi kunnskap om samisk og nordisk forhistorie. Dette samspillet har i liten grad vært fokusert på i den samiske forskningen i Norge.

Språkendring

Det er mange samiske språk, og flere av dem brukes på begge sider av landegrensene. Nordsamisk brukes på tvers av grensen mellom to språkfamilier, dvs. uralske språk (Finland) og indoeuropeiske språk (Norge, Sverige). Dette gjør at nordsamisk både bl

påvirket av, og må forholde seg til, svært forskjellige majoritetsspråk, og denne riksgrensen kan etter hvert bli en ny språkgrense. Dette er prosesser som er interessante å forske på.

Selv om de samiske språkene i et globalt perspektiv er relativt godt utforsket, er det likevel et stort behov for dypere innsikt i samisk grammatikk og leksikon. De fleste samiske språkene har små og mangelfulle grammatikker og også for nordsamisk er de store deler av grammatikken vi har liten kunnskap om. Den kunnskapen vi har om ordforrådene til de samiske språkene er et resultat av behovene til den historiske språkforskninga, og den har i liten grad sett på de moderne ordforrådene eller på ordlagingsprosessene de samiske språkene nå gjennomgår.

3 Levekår og befolkningsutvikling

Det er behov for forskning på levekår og befolkningsutvikling i det samiske samfunnet både i et historisk og samtidsperspektiv. Det er særskilt mangelfull kunnskap om gruppen 0-18 år, selv om det også er store kunnskapshull vedrørende den voksne befolkningen. Dette porteføljeområdet er særlig egnet for prosjekter som kombinerer humanistisk/samfunnsfaglig metode og helsefaglig metode. Innenfor dette temaområdet skal følgende overordnede tema prioriteres:

Levekår og helse

For å forstå hvordan den enkelte samiske samfunnsborger opplever det gode liv (eller ikke), kan forskning på dette feltet fokusere både på individnivået og på hvordan politiske beslutninger på makronivå skaper rammer for dette. Levekår kan ses i sammenheng med oppvekstforhold, utdanning, yrkesvalg, bosted og -form, fritid og rekreasjon, inngrep i og endret bruk av areal, livsløpsmønster og helse – fysisk så vel som mentalt. Forskningsbasert kunnskap om både det enkelte felt og sammenhengen mellom disse, er ønskelig. Det trengs forskning på betydning av levekår på individnivå, for eksempel om helse og muligheter for å realisere livsplaner, men også på samisk samfunnsnivå. I tilknytning til dette er det relevant å studere historiske forskjeller i helse og levekår i det samiske samfunnet og i forhold til andre grupper, og hvorfor slike forskjeller har oppstått og vedvart.

Demografi og bosettingsmønstre

Demografisk forskning vil kunne gi statistiske og numeriske data om for eksempel helseindikatorer, alders- og kjønns sammensetning, ekteskapsmønstre og familiestrukturer i det samiske samfunnet. Slike data vil kunne bidra til å nå målet om mest mulig likeverdige levekår for samer i forhold til resten av samfunnet. Forskning på bosettingsmønstre vil kunne påvise flyttemønstre, årsaker til og konsekvenser av urbanisering for den enkelte og for det samiske samfunnet. Forskningen kan ta utgangspunkt i de som bor i byer, på små steder eller for det samiske samfunnet som helhet.

Assimileringspolitikkenes konsekvenser

En av assimileringspolitikkenes konsekvenser, i Norge kalt fornorskningspolitikken, var at store deler av den samiske befolkningen ble satt i et avmaktshforhold til myndighetene og majoritetssamfunnet og ble sosialt og kulturelt marginalisert. Presset mot det samiske samfunnet og tradisjonelle leveveier fortsatte som følge av moderniseringsprosesser og ulike reguleringstiltak. I dag er dette særlig aktuelt for reindriftsnæringen og sjøsamisk fiskeri. Forskning kan bidra med kunnskap om hvilke forhold som bidro til at enkeltmennesker og familier – på ulike geografiske steder og til ulike tider – ble del av storsamfunnets kultur, mens andre beholdt en tydelig samisk identitet.

Fornorskningspolitikken ble formelt avsluttet i Stortinget i 1963, da innstillingen fra Samekomiteen av 1956 ble behandlet. I kjølvannet av fornorskningen opplever mange samer fortsatt strukturell rasisme, diskriminering, fordommer og hets på alle nivå i samfunnet. Netthets er for eksempel et økende problem. Forskning på hvordan rasisme og diskriminering har innvirkning på samers helse, samisk språk, kultur og samfunnsliv er noe som prioriteres.

4 Oppvekst og utdanning

Et viktig skille innenfor området utdanning i samiske sammenhenger er på den ene siden mellom urfolksutdanning/samisk utdanning, herunder samiske barnehager, forstått som utdanning for samiske barn/elever/studenter, om samiske forhold, på samiske språk, og på den andre siden majoritetsskolen, forstått som utdanning til majoritetsbefolkningen om samiske forhold. På begge områdene er forskningsbehovet stort. Tre overordnede tema prioriteres:

Samisk skole og utdanning

Den samiske skolen, forstått som skoler i forvaltningsområdet for samisk språk som følger samiske nasjonale læreplaner, er i stadig utvikling og møter nye utfordringer, mens praksis og erfaringer er lite utforsket. Det er ønskelig med forskning på utdanning på ulike nivåer og temaområder. Praktisk rettet forskning på undervisningsmetoder og fagdidaktikk knyttet til samisk utdanning er også viktig. Dette kan for eksempel være bruk av tradisjonell kunnskap og/eller samiske språk. I mange lokalsamfunn, også samiske, er frafallet fra skolen et problem, og frafallstematikk, gjerne knyttet til kjønn, er et aktuelt forskningstema. Det er også behov for mer kunnskap om samspillet mellom språklæring i skolesystemet, arbeidslivet og uformell kommunikasjon, for å identifisere faktorer som bidrar til at skolesystemet kan legge grunnlaget for aktiv bruk av samiske språk senere i livet, herunder bruk av sterke språkmodeller i opplæringen.

Majoritetsskolen og medborgerskap

Enhver som vokser opp i Norge, skal gjennom å ta del i offentlig utdanning erverve seg kunnskaper om samisk historie, kultur og samfunnsliv, men det er uvisst om eller i hvor stor grad statens forpliktelser og målsetninger blir nådd. Forskning kan omfatte både

informasjon, tilrettelegging og gjennomføring av undervisning i og på samisk, samt verdier og holdninger blant skoleeiere. Til dette ligger også forskningen på majoritetsskolens behandling og implementering av samiske og urfolksrelaterte temaer. I all utdanningsforskning innenfor porteføljen er det behov for forskning utført i ulike disipliner og med ulike metoder. Det dreier seg om utdanning som politikk, om hvordan utdanning, for eksempel gjennom lærerutdanning, læringsressurser og læreplaner, artikulere og definerer samisk identitet og tradisjon, samt om utdanning som praksis, fra didaktikk til klasseromsforskning. Videre er utdanningens plass i samfunnet, både nasjonal og lokalt, et sentralt område. Både urfolksutdanning og majoritetsskolen er knyttet til ideen om medborgerskap, og rommer en dualitet der samiske barn/elever/studenter skal bli både samiske og norske medborgere, og der medborgerskap i Norge for samtlige barn/elever/studenter innebærer å ha kunnskaper om samisk historie og samfunnsliv.

Oppvekst og identitet

Barn og unge deltar i dag på mange ulike sosiale arenaer, både virtuelle og fysiske. Hvilken plass den samiske identiteten og selvartikuleringsprosessen har på de ulike arenaene, er et interessant forskningsområde. Utviklingen av samiske barnehager er en grunnleggende del av starten på oppveksten og utdanningsløpet for samiskspråklige og samiske barn for øvrig. Dette grunnet de harde fornorskningspolitikken som har blitt ført i Norge. Eksempelvis er det mange barn som går i samisk barnehage som ikke har samisk som hjemmespråk. De går likevel i samisk barnehage, da foreldrene vil at barna deres skal lære samisk, og bli funksjonelt samiskspråklige.

Den samiske ungdomsorganisasjonen er et område som er åpent for nye forskningsgrep. Til dette ligger både festivalkultur og globalisert urfolksidentitet. Viktig er også forskning på konkrete oppvekstvilkår for barn og ungdommer. I spennet mellom majoritetssamfunnet og det samiske samfunnet, med sosiale medier og netthets, og med klimaendringer og økende naturinngrep er det relevant å se på hvordan samisk ungdom opplever å vokse opp som samiskspråklig, eller som samisk.

5 Samisk samfunnsbygging

En moderne samisk samfunnsformasjon har de siste tiårene utviklet seg med et formelt politisk system og institusjonsbygging på mange felt, som politikk, utdanning, medier, forskning, helse, næringsliv, kunst, kultur og kulturminner. Samtidig har det blitt gjennomført mange reformer, og nye lover er blitt vedtatt for å styrke det samiske samfunnet. Porteføljen vil særlig oppmuntre til forskning på hva reformene, institusjonene og lovene som har blitt etablert og gjennomført faktisk har betydd for det samiske samfunnet. Det er særlig behov for studier med en komparativ metodisk innretning, med vekt på nordiske land. Vi ønsker studier med både samtidige og historiske perspektiver. Tre overordnede tema prioriteres:

Samisk identitet og selvartikulering

Det er viktig å undersøke de mangeartede relasjonene mellom det samiske samfunnet, andre befolkningsgrupper og norske myndigheter. Dette inkluderer spørsmålet om hvordan identitets- og samfunnsbygging har foregått og foregår, med betoning av samiske aktørers mangeartede roller, og hvordan dette har påvirket maktrelasjoner i det samiske samfunnet, likeså studier av relasjoner mellom samiske og andre aktører i det norske storsamfunnet. Det oppmuntres til både lengre og kortere historiske perspektiv – særlig i utforskningen av hvilken betydning samisk identitet har hatt på ulike steder til ulike tider og i ulike sammenhenger. Komparativ forskning, særlig i en nordisk sammenheng, men også i forhold til andre minoriteter og urfolk, er ønskelig. Det innebærer også å studere framveksten og betydningen av et eventuelt minoritetspolitisk/rechtslig hierarki i nasjonale norske, samiske, regionale og internasjonale sammenhenger.

Forskning om det kollektive nivået av samisk identitet og selvartikulering er ønskelig. Dette innebærer for eksempel å studere hvordan innenfor- og utenforlandskap defineres i Sápmi. I dette inngår formelle strukturer (som valgmannstall til Sametinget) og uformelle strukturer knyttet til identitetsmarkører (som språk og næringstilhørighet). Videre er det også viktig å forske på voksnes samers opplevelse av selvartikulering. Det er her relevant å se på hvordan sosiale medier og netthets, klimaendringer og økende naturinngrep, påvirker den psykiske helsen, og hva slags rolle tradisjonell kunnskap kan ha som beskyttelsesfaktor.

Samiske organisasjoner og politisk system

Sametinget skal være et representativt politisk organ som skal tjene det samiske folket og sivilsamfunnet. Hvordan dette har utviklet seg og hvilke utfordringer som finnes, er sentrale forskningsoppgaver. Det er mange årsaker til hvorfor mange samer ikke melder seg inn i valgmannstallet, og en bedre forståelse av valg, velgeratferd og utviklingen av valgmannstallet til Sametinget er ønskelig. Tingets plass og posisjon i det norske styringssystemet og i det samiske samfunnet, er slik i stadig utvikling og her kan forskning gi ny kunnskap. Det norske Sametinget kan også ses i forhold til Sverige og Finland, og til institusjoner for urfolksrepresentasjon i andre land. Slik forskning kan også omfatte forutsetningene for å etablere et felles Sameting over de nordiske statsgrensene, og forslaget til ny nordisk samekonvensjon.

Stat, fylkeskommuner, kommuner og andre forvaltningsenheter i det norske samfunnet er knyttet til en forvaltnings- og beslutningsstruktur der Sametingets rolle ikke alltid har vært, eller er, avklart. Det er relevant å belyse dynamikken i de ulike relasjonene Sametingene har utviklet eller inngår i, og grunnlaget for politiske prioriteringer. Dette gjelder særlig innenfor saksfelt av direkte betydning for det økonomiske grunnlaget for samiske næringsinteresser.

I det samiske samfunnslivet er det også etablert andre institusjoner, f.eks. livsløpsinstitusjoner, kulturelle institusjoner, forskningsinstitusjoner og helse- og sosialtjenester. Flere av disse har jobbet mye med samisk kultur og selvforståelse. Det er en

viktig oppgave å frambringe mer forskningsbasert kunnskap om premissene for, og betydningen av, disse institusjonene, og om hvordan samiske institusjoner fungerer som premissleverandør for det samepolitiske feltet. Slik kunnskap kan også omfatte det nordiske samarbeidet og urfolkssamarbeidet. Særlig sentralt står spørsmål om demokratiutvikling, maktdeling og offentlighet, og mediernes rolle og innhold. Studier av sentrale aktører på denne feltet kan være aktuelt.

Rettsutvikling

Analyser av konsekvensene av de rettslige reformene som er blitt gjennomført i Norge er viktige – både innenfor det samiske samfunnet og i relasjon til andre befolkningsgrupper. Det er også viktig å utforske rettsoppfatninger og bruksinterne kriterier og normer for vurdering av hva slags bruk som etablerer rettigheter, likedan hvordan naturressurser skal forvaltes. Det samme gjeld forskning på i hvilken grad lover og regelverk blir gjennomført i praksis og fulgt opp av ansvarlige myndigheter. Mål for forskning i samiske forhold og rettsutvikling skal bringe ny kunnskap om samisk rettsforhold, ny kunnskap om vern av samisk kultur og språk og ny kunnskap om ivaretagelse av rettssikkerhet overfor samer, nasjonale minoriteter og urfolk. Urfolksperspektivet er sentralt i den sammenhengen, blant annet rettigheter, med- og selvbestemmelse, kapasitets- og kunnskapsutvikling og samarbeid mellom stater og urfolk.

Studier av rettsutvikling innebærer også å studere hvordan nye rettsregler har blitt etablert, både i de enkelte stater der samene bor og internasjonalt. Dette aktualiserer studier av det samiske samfunns forhold til overnasjonale institusjoner og virksomhetsfe. Forskning og kunnskap om eksisterende konvensjoner, samt utviklingen av nye rettslige instrumenter, vil ha betydning for den videre samfunnsutviklingen. Sentralt her er samiske aktørers bidrag og deltakelse i den internasjonale urfolksbevegelsen, i tillegg andre bidrag til internasjonale politiske prosesser og rettsutvikling.

6 Klima, miljø og næringsvirksomhet

Primærnæringene og andre naturressursbaserte næringer vil være spesielt sårbare for klimaendringer og endringer i biologisk mangfold. Dette vil igjen virke inn på annen samisk næringsvirksomhet knyttet til blant annet språk, teknologi og design. Portefølj ser et særlig behov for studier som dokumenterer og analyserer samisk tradisjonell kunnskap som grunnlag for bærekraftig næringsutvikling, forvaltning og bruk av naturressursene. Tre overordnede tema prioriteres:

Reindrift og husdyrhold

Klimaendringer utgjør et forskningsfelt av stor interesse for reindrift, som også ellers står overfor store utfordringer knyttet til pre fra vindkraftutbygging og mineralutvinning på den ene siden, og interesser for vern av naturen på den andre siden. Endrede vekstforhold vil ha betydning for forholdet mellom beitedyr, vilt og rovdyr. Forskningsbasert kunnskap om rovdyrbestander og hvordan disse påvirker vilkårene for reindrift og husdyrhold – kombinert med effekter av klimaendringer – er nødvendig. Forskningsfeltet vil kunne styrkes ved komparative studier av klimaeffekter, ulike tilpasningsstrategier og oppbygging av omstillingskapasiteter. I tillegg til humanistisk og samfunnsvitenskapelig forskning kan det være fruktbart å integrere miljøfaglige tilnærmingmåter i studier av naturgrunnlaget for naturressursbaserte næringer.

Tradisjonell kunnskap og miljøvern

Dokumentasjon av tradisjonell kunnskap om bruk av landskap/sjøskap og ressurser er av betydning både i ressursforvaltningssammenheng, i forbindelse med kartlegging av rettigheter og i studier av verdensanskuelser. Dokumentasjon tradisjonell kunnskap kan videre inngå som sentral kilde ved sårbarhetsanalyser og utforming av tilpasnings- og omstillingsstrategier knyttet til klimaendringer. Dette gjelder både for samisk reindrift og for annen samisk bruk av land og nære havområder. Tradisjonell kunnskap og kulturuttrykk utgjør en viktig del av samisk kultur og identitet. Tradisjonelle kulturuttrykk kan omfatte joik, fortellerkunst og duodji (tradisjonelt håndverk). Spenninger og konflikter kan oppstå der ulike krefter ønsker å kommersialisere deler av den samiske kulturarven og samisk tradisjonell kunnskap. Det er et stort behov for å dokumentere og analysere samisk tradisjonell økologisk kunnskap og språkkunnskap, i samarbeid med bærere av tradisjonell kunnskap i ulike samiske områder. Dokumentasjon av samisk tradisjonskunnskap skal skje på en forskningsetisk forsvarlig måte. Det er også behov for økt språkkompetanse, både på nord, sør- og lulesamisk språk.

Miljøvernaktivisme har vært en sentral del av nyere samisk historie, og står sentralt innenfor urfolkspolitikk og samarbeid også i dag. Det er behov for forskning på hvordan tradisjonell kunnskap aktiveres og endres i møter med endrede kunnskaps- og forvaltningsregimer. Det gjelder også betydningen av internasjonalt urfolkssamarbeid og økt kjennskap til andre urfolks tradisjonskunnskap. Samiske tradisjonelle næringer har gjennom lang tid vært bærekraftige, med stor evne til å fornye seg og tilpasse seg endringer i natur og samfunn. Det finnes dermed et behov å studere bærekraft fra et samisk ståsted, og med utgangspunkt i samisk tradisjonell kunnskap. Like viktig er forskning som behandler problemstillinger om ulike konsekvenser av den senere rettsliggjøringen av statusen til tradisjonell kunnskap, som følge av den nyere lovgivning om naturmangfold og miljøvern.

Klimaendringer og næringsutvikling

Klimaendringer vil gi endrede vilkår og nye muligheter for næringsutvikling, friluftsliv og turisme i samiske bosetningsområder. Behovet for omstilling kan særlig gjelden for lokale næringsliv som baserer seg på natur- og utendørsaktiviteter, og for mindre lokalsamfunn er det spesielt viktig å tilrettelegge for en kunnskapsbasert næringsutvikling som har mulighet til å omstille seg. Kunnskap om sårbarhetsproblematikk er viktig. Det samme er kunnskap om hvordan samiske aktører kan utvikle nye

erhvervsmuligheter og bli inkluderte i etableringen av ny og økt næringsvirksomhet som forutsetter endret bruk av areal, hva sami-entreprenørskap er, og hvorfor og hvordan samisk entreprenørskap oppstår. Sentralt er prosessene som er knyttet til oppstart og utvikling av samiske små- og mellomstore bedrifter, og hvordan disse prosessene er forankret og innvevd i samiske lokalsamfunn liksom hva som er likheter og forskjeller mellom det samiske entreprenørskapet på den ene siden, og distriktsentreprenørskap i andre deler av Norge.

Faglige og teknologiske prioriteringer

For å møte behovene for kunnskap og løsninger som Porteføljen for samisk krever, må den inkludere mange fagområder og ulike forskningsdisipliner. Forskning som er relevant for det samiske samfunnet og andre beslutningsmyndigheter, krever forskning fra ulike fagområder og flere disipliner. Dette innebærer blant annet å videreutvikle produktive og kompetente forskningsmiljøer som kan frembringe forskning av høy kvalitet som er relevant for samiske samfunn og andre beslutningsmyndigheter.

Prioriterte anvendelsesområder

Porteføljen skal fremme forskning av høy kvalitet som er relevant for samiske politikk- og forvaltningsområder, samt nasjonale områder som er relevante for den samiske befolkningen (f.eks. helse, utdanning, politi, fengselsvesen, rettsinstanser og kirke). Det må derfor stimuleres til samarbeid mellom institusjoner og/eller lokale eller regionale samiske forskningsmiljøer, samt internasjonalt samarbeid.

Strukturelle prioriteringer

Styrke rekrutteringen av samiske forskere og bygge samisk-relevant forskningskompetanse

Utviklingen av det samiske samfunnet vil være tjent med at flere samer rekrutteres til forskning, at det forskes på samiske temaer og at antallet forskere som bruker samisk som fagspråk økes. Det er viktig at samer selv medvirker til og influerer på den forskningsmessige agendaen. Porteføljen vil gjennom utlysninger oppmuntre til rekruttering av samiske prosjektledere og deltakere. Det vil også bli stimulert til at det innarbeides midler til studentstipend innenfor rammene av større Forskerprosjekt i tilfeller der det er stor mangel på rekruttering.

Det er videre viktig å bygge opp forskningssvake områder der det er identifisert behov for å styrke kvaliteten: Sikre rekruttering, strategisk samarbeid og fornyelse av forskningsfeltet. Porteføljestyret vil ta initiativ til å videreutvikle forskningssvake områder der det er behov for å bygge kompetanse. Det bør satses på forskningssamarbeid mellom store og små forskningsmiljøer, lokale og regionale institusjoner, samt samarbeid internasjonalt. Dette kan bidra til høy kvalitet og større internasjonal konkurransekraft.

Styrke internasjonalt samarbeid

Internasjonalt forskningssamarbeid, både innenfor og utenfor det arktiske/sirkumpolare området, er viktig for å øke kvaliteten i nasjonal forskning og for å sikre at Norge både har tilgang til, og bidrar til, internasjonal kunnskapsproduksjon. Innenfor samisk forskning er det naturlig å innta et relasjonelt og komparativt fokus, både på et nordisk og internasjonalt nivå. Innsatsen vil derfor oppfordre til internasjonal komparativ forskning der dette er fruktbart for analysene, og til internasjonal utveksling for prosjektets deltagere. Dette inkluderer også internasjonale urfolksperspektiver, slik som urfolksmetodologi, og urfolkforskningsmiljøer internasjonalt.

Styrke samisk som vitenskapsspråk

En selvstendig, kritisk og reflekterende forskningspraksis må også utvikles på språk i samfunnet som forskningen er del av. Det vil stimuleres til bruk av samisk gjennom hele forskningsprosessen: Problemformulering–datainnsamling–analyse–publisering–formidling. For å kunne bruke samisk i hele forskningsprosessen må samisk også brukes i samisk dagligliv. Samisk som vitenskapsspråk er derfor viktig for utviklingen av samisk samfunnsliv generelt, og særlig viktig for dokumentasjon, bevaring og videreutvikling av samiskspråklig terminologi innenfor ulike fagområder.

Styrke kommunikasjonen av kunnskap om samiske forhold til beslutningstakere og andre relevante aktører i og utenfor Sápmi

For å videreføre og styrke samisk samfunnsliv, kultur og språk er det viktig at beslutningstakere og andre relevante aktører har kunnskap om og innsikt i det samiske samfunnet. Det er viktig at kommunikasjonen om lokal kunnskap blir styrket til beslutningstakere og andre relevante aktører (f.eks. kunnskap om samiske organisasjons- og institusjonslandskap og samisk interesseorganisering) da dette vil kunne komme til å styrke den samiske medvirkningen og ivaretagelsen av samiske interesser.

Åpen forskning

Digitaliseringen og ny teknologi skaper nye muligheter for å produsere og dele forskning effektivt og til å la samfunnet ta del i forskningsprosesser og resultater. Åpenhet gjør forskningen enklere å etterprøve og gjør det mulig å koble store datamengder og utvikle nye metoder på tvers av fag. Slik bidrar åpen forskning til å heve forskningens kvalitet og å flytte forskningsfronten.

Forskningsrådet vil være en pådriver for åpen forskning ut fra prinsippet om at forskning og forskningsprosesser skal være «så åpne som mulig, så lukkede som nødvendig». Forskningsrådets politikk for åpen forskning fra 2020 beskriver tiltak innenfor en rekke områder som Forskningsrådet selv eller i samarbeid med andre skal gjøre for å oppnå dette. Porteføljestyret vil aktivt følge opp denne politikk om åpen forskning, og særlig påse at alle digitale og nye teknologiske løsninger Forskningsrådet og sektoren som helhet benytter seg av også er tilpasset samiske språk.

Mangfold og kjønnsperspektiv

Porteføljen ønsker å bidra til bedre kjønnsbalanse og økt mangfold blant forskningsansatte og i forskningen. Dette gjøres ved å sikre at forskningen er i tråd med policy for kjønnsbalanse og kjønnsperspektiv. Porteføljen vil aktivt bidra til kjønnsbalanse og mangfold gjennom utlysninger. Det er også behov for forskning som inkluderer kjønn- og mangfoldsperspektiver i relasjon til det samiske samfunnet, og som kan bidra med empirisk og teoretisk kunnskap om kjønn og mangfold fra et samisk perspektiv.

Forskningsetikk

Porteføljen ønsker å bidra til å videreutvikle samisk forskningsetikk. Sametinget har utviklet etiske retningslinjer innenfor helseforskning innenfor samiske områder. Porteføljen vil aktivt bidra til å prioritere prosjekter som relaterer seg til, og tar utgangspunkt i, disse retningslinjene innenfor dette temaområdet. Forskningen skal også bygge på perspektiver som anerkjenne og inkluderer samiske hensyn og perspektiver i forskningen, hvor ulike kunnskapssystemer anerkjennes som likeverdige parter, i hvor forskningen også skal komme det samiske samfunnet til gode. Porteføljen vil også bidra til å videreutvikle perspektiver som relaterer seg til samisk etikk og metodologi, samskaping og urfolksmetodologi.

Prioriteringer i forholdet til EUs rammeprogram (Horisont Europa)

Flere land i Europa står overfor de samme samfunnsutfordringer som Norge, slik som minoriteters medborgerskap, grønt skifte, digitalisering, politisk polarisering, og økende ulikhet. Å delta på internasjonale konkurransearenaer, slik som EUs rammeprogram er et eget mål innenfor nasjonal forskningspolitikk. En evaluering av norsk deltakelse i rammeprogrammene konkluderer med at deltakelsen bidrar til bedre kvalitet i nasjonal forskning, bærekraftig verdiskapning og øker innovasjons- og konkurranseevnen.

Porteføljens prioriteringer og investeringer skal sees i sammenheng med relevante prioriteringer i Horisont Europa (2021-2027). Det er ventet at aktivitetene i EUs rammeprogram vil komplettere og ha merverdi ved å gjøre komparative urfolksstudier mulig. Klynge 2 i Horisont Europa «Kultur, kreativitet og inkluderende samfunn» (1,2 mrd. euro 2010-2028) vil være særlig relevant for porteføljens prioriteringer. I denne klyngen er det hovedsakelig fokus på samfunnsforskning og -innovasjon i bred forstand, inkludert temaer som kultur, kulturarv, demokratisk styring, ulikhet, arbeid, utdanning, og sosial innovasjon.

Ellers vil utlysninger i klynge 6 (mat, bioøkonomi, naturressurser, landbruk og miljø) og klynge 1 (helse) også kunne være relevante for denne porteføljen.

[← Forrige side](#)

[Neste side →](#)

Meldinger ved utskriftstidspunkt 10. mai 2025, kl. 03.24 CEST

Det ble ikke vist noen globale meldinger eller andre viktige meldinger da dette dokumentet ble skrevet ut.